

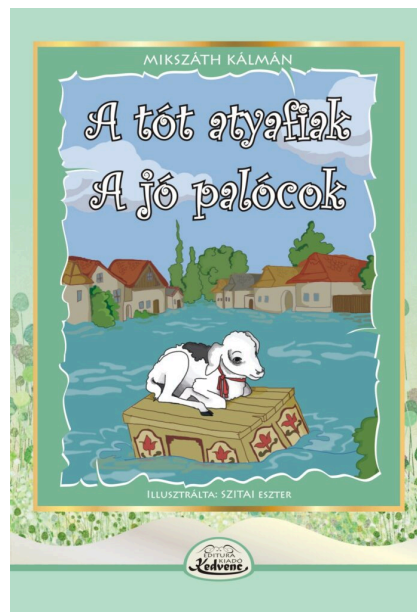

Tuba Márta: Mikszáth Aranyt olvas

- 2024. 12. 03.

Mikszáth Kálmán *A jó palócok* (1882) és Arany János kései parasztballadái (1877) között észrevehető tematikus egyezések. A jó palócok kötet egy novellája felveti a motivikusnál nagyobb mértékű szövegek közti hatás, a pastiche (ráírás) intertextuális lehetőségét egy korábbi Arany-balladára.

Mikszáth Kálmán *A jó palócok* (1882) című kötetében megjelent novelláit és Arany János kései parasztballadáit (1877) olvasva észrevehető tematikus egyezések. A néhány év különbséggel keletkezett művek archaizált szövegvilága kedvez a tipikus szereplők, helyzetek felbukkanásának. Közismert népköltészeti témák ismétlődnek *A jó palócok* novelláiban és az Arany-balladákban: a megesett lány (Péri lányok szép hajjáról, Tengeri-hántás), a kitagadott lány (Az a pogány Filcsik, A kép-mutogató), a kerítőnő csábítására házasságtörést elkövető asszony (Szegény Gélyi János lovai, Vörös Rébék) stb.

A jó palócok kötet egy novellája azonban felveti a motivikusnál nagyobb mértékű szövegek közti hatás, a pastiche (ráírás) lehetőségét egy korábbi Arany-balladára. A pastiche intertextuális eljárás, amellyel a szerző egy kiemelkedő irodalmi alkotást utánoz (vö. Balázs 1994: 226—227, 2007: 111—115). A szerkesztésben felismerhető „hozzávalókat” használ, de nem alkot új „ételt”. A paródiával ellentétben a pastiche célja nem a kigúnyolás, hanem az elmés tisztelgés a választott író és korszakalkotó műve előtt. Lehetséges, hogy a pályakezdő Mikszáth a Bede Anna tartozása novellájában az Ágnes asszony balladára írt rá?

A Bede Anna tartozása negyven évvel a nagykőrösi ballada után (1851) keletkezett. A népi téma, a falusi környezetben elkövetett bűn és annak szerelmi indítéka alapvető kapcsolatot teremt a két szöveg között: Ágnes asszony felbujtja a szeretőjét, hogy ölje meg az urát, illetve Kártony Gábor, Bede Anna szeretője orgazdaságot követ el. A két szöveg azonos poétikai alapötletre épül: egy nő, de nem a tettes áll a bíróság előtt, akit felmentenek:

„(az elnök) Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a szarkalábakat a fehér lapon, de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve.”... „...megígértük neki az anyámmal, mindent jóváteszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Kártony Gábort, miatta keveredett bűnbe.)” ... „Azt, hogy legyen meg a teljes nyugalma a haló porában. Ne mondhassa neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyénél szenvedem el helyette azt a fél esztendőt.”¹

Jön a hajdu: Ágnes asszony,
A tömlöcbe gyere mostan.
„Jaj, galambom, hogy' mehetnék,
Míg e foltot ki nem mostam!”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. ...

„Fiam, Ágnes, mit miveltél?
Szörnyü a bűn, terhes a vád;
Ki a tettet végrehajtá
Szeretőd ím maga vall rád.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Ő bitón fog veszni holnap,
Ő, ki férjedet megölte;
Holtig vízen és kenyéren
Raboskodva bűnhődöl te.”
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el. ...²

A művek szerkezete és az elbeszélői, beszélői hang is hasonló. A ballada leghosszabb szerkezeti egysége a bírósági tárgyalás, ugyanezt a jelenetet nézhetjük a novellában is. Két nő áll a bíróság előtt, egyikőjük sem tettes. Ágnes asszony bűnös a felbujításban, Bede Erzsi viszont ártatlan. Egyik sem érti, hogy mi történik vele, de más-más okból. Ágnes már beleőrült a lelkifurdalásba, ezért nem szólal meg a bíróság előtt; Erzsit az anyja küldte, ő csak annyit tud, hogy kötelessége átvállalni halott testvére bűnét. A cselekmény in medias res kezdődik, a bűneset elkövetése után találkozunk a főszereplőkkel. A tárgyaláson retrospektív módon kerülnek felszínre az események. A novella, illetve a ballada harmadik szerkezeti egysége csattanóval zárul:

„(az elnök) Széles tenyerét homlokára tapasztja s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok... ..

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt!- suttogá s kis kezét szívéhez szorította.”

„Méltóságos nagy uraim!

Nézze Istent kegyelmetek:

Sürgetős munkám van otthon,

Fogva én itt nem ülhetek.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Mocsok esett lepedőmön,

Ki kell a vérfoltot vennem!

Jaj, ha e szenny ott maradna,

Hová kéne akkor lennem!”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Összenéz a bölcs törvényszék

Hallatára ily panasznak.

Csendesség van. Hallgat a száj,

Csupán a szemek szavaznak.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

„Eredj haza szegény asszony!

Mosd fehérre mocskos lepled;

Eredj haza, Isten adjon

Erőt ahhoz és kegyelmet.”

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Bede Erzi további sorsáról a Szűcs Pali szerencsége és a Góizoni Szűz Mária c. novellákból értesülhetünk: Erzi visszaküldi a jegykendőt a korhely legénynek, ám később kiderül, hogy mégis szereti, mert Goghi Pannával pénzt küld Szűz Máriának, hogy kiengesztelje az édesanyja szívét az egykori kérés iránt. (Hajdu Péter (2005: 162) szerint a Bede Erziről szóló három történet más sorrendben is olvasható.) Ágnes asszony sorsát a ballada zárlatából tudjuk meg: tudata beszűkül, rögeszméssé válik, ez a büntetése.

Mindkét műre jellemző a drámaiság, de hangulatuk eltérő. A novella egy jelenet, a bíró és a vádlott párbeszéde, a ballada legrészletesebben előadott szerkezeti egysége is a tárgyalás (9-19. versszak). Mikszáthnál a drámaiság nem párosul tragikummal, a szöveg hangulata szentimentális. Arany Jánosról köztudott, hogy ebben a balladában a lélektani folyamat ábrázolása érdekelte.

A Mikszáth Kálmán teremtette elbeszélői hang éppolyan – hagyományos és modern értelemben is (Eisemann 1998: 27) –, mint az Arany-balladáé. Hagományos értelemben véve azért, mert lírai: részvétellel szemléli a vádlottat. Erzi alakjának leírásában több kulcsszó is megismétlődik Ágnes és

környezete jellemzéséből: *sugár, tánc-táncol, szem-szempilla*. A tárgyalóterem ködös, a börtön sötét, a terem jégvirágos ablakán csak egy fénysugár hatol át, éppen úgy, mint a börtön ablakrészén. A fénysugár végigtáncol a termen, úgy, mint ahogy Ágnes körbetáncolja a rémlátomásokat a cellában:

„Az ajtó kinyílt és a lány belépett. Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat s megcsiklandozta a **szempillákat**: a vastag ködön át mintha egy **sugár** is lopózott volna az ablakhoz és ott **táncolna** a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tárgyalási terem falain és bútorzatán.”

Mély a börtön: egy **sugár-szál**

Odaférni alig képes;

Egy **sugár** a börtön napja,

Éje pedig rémtül népes.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Szegény Ágnes naphosszanta

Néz e kis világgal szembe,

Néz merően, – a **sugárka**

Mind belefér egy fél **szembe**.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Mert, alighogy félrefordul,

Rémek **tánca** van körülé;

Ha ez a kis fény nem volna,

Úgy gondolja: *megőrülne*.

Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Erzi ugyanúgy viselkedik, mint Ágnes: rendszeren, rendezetten áll a bíróság elé. Az *öltözet* szó jelentésmezőjébe tartozik a *ködmön*, a *kendő*; a *megsimít* és a *simul* ige azonos szócsaládba tartozik. A *megbomlik* igének rokon értelmű párja, a *kioldózik* 'hajfonat kioldózik' jelentésben, és hasonló jelentésű párja, a *kigombol* 'ruházatot megbont' jelentésben szerepel a novellában. A *hull* ige igekötős változatban ismétlődik Mikszáthnál: *kihull*. A két női arc azonos metaforája a büntelenséget hangsúlyozza: *liliom*.

Takaros egy teremtés. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan **simult**, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs. – Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.) A lány **megigazítja fekete kendőjét a fején** és mély sóhajjal feleli: – Nagy az én bajom, nagyon nagy.” ...

A lány szomorúan bólint a fejével s amint azt mélyen lesüti, hátracsúszik rajta a **gyászkendő** s a gazdag fekete **haj** egy vastag **fonata kioldózza** omlik arcára. Jobb is, ha eltakarja,

mert ha **fehér liliom** volt előbb, olyan most a szegyetől,
akár a bíbor. ...

Ott az írás, majd elmondja az: csakhogya azt meg előbb meg
kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső
kapcsát, s kezeivel belenyúlni érte. Oh a csúf kapocs! Ni,
lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte
szemérmesen, s az írás is **kihull** onnan.

Öltözetjét rendbe hozza,
Kendőjére fordít gondot,
Szőghaját is megsimítja
Nehogy azt higgyék: **megebomlott**.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Nosza sírni, kezd zokogni,
Sűrű záporkönnye folyván:
Liliomról pergő harmat,
Hulló vizgyöngy hattyu tollán.
Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Modern értelemben is ugyanaz az elbeszélői hang,
amennyiben megteremti saját magát a műben. A beszélő az
Arany-ballada refrénjében szólal meg (*Oh! irgalom atyja, ne
hagyj el.*), a novellában az első zárójeles közbevetés a
narrátor reflexiója, amely egyben a közvéleményt is kifejezi (V.
Raisz 2005: 16-17). A vidék, a régió közvéleményét, „genette-i
értelemben vett empatikus elbeszélői nézőpontból” (T. Szabó
2007: 20), véleményem szerint az egész kötetben:

– Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen.
(Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi
iránt.) ...

Mikszáth Kálmán a gimnáziumban tanulta vagy olvasta Arany
János művét, mivel abban az időben Szklabonyán is csak két
könyvet forgattak az otthonokban: a Bibliát és a
kalendáriumot. 1857-61-ig volt a rimaszombati egyesített
protestáns gimnázium, 1863-66-ig a selmecbányai
főgimnázium tanulója. A rimaszombati gimnáziumban
1853/54-től a latin nyelv és irodalom helyett az élő, nemzeti
nyelv és irodalom oktatása folyt (Rejtő 1992a: 9), a tanári kar
idősebb és fiatalabb nemzedéke is hazafias szemléletű volt, a
tankönyvi anyag mellett valószínűleg Kölcsey Ferenc,
Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely, Garay János
költeményeit tanították (Rejtő 1992a: 12-13, 50). Az Ágnes
asszony – Arany más alkotásaival együtt – kortárs műnek
számított, de 1861-ig bekerülhetett a tanórák anyagába, illetve
Mikszáth olvashatta az iskola könyvtárában.

Használhatta-e Mikszáth a ballada szövegét mintául? Igen,
mert sikeres író akart lenni, ugyanis el akarta venni a tőle
eltiltott Mauks Ilonát feleségül (Praznovszky 1997:139).
Gyorsan és közérthetően írt, tipikus, könnyen befogadható
történeteket. A Jó palócok novellák 15 darabjából 12

Szegeden, tíz hónap alatt, rohammunkában készült (Praznovszky 1997: 142), a Bede Anna 1881. március 22-én jelent meg a Fővárosi Lapokban (MÖM 289).

Bár a novella szegedi törvényszéki élményből fakad (MÖM 290), Mikszáth Kálmán 1880 végén újra Pestre költözött, és a készülő kötet darabjait felolvasta fiatal íróbarátainak. Szana Tamás, Reviczky Gyula, Gozdsu Elek, Ambrus Zoltán és a többiek a Váci utcai Korona kávéházban hallgatták a szövegeket, és a tökéletesítés érdekében kihagyásokat, tömörítést javasoltak. A Koszorúban is Szana Tamás, a Petőfi Társaság titkára mutatta be az 1882 januárjában megjelent kötetet, és dicsérte az író líraiságát, sűrítő képességét, a szövegek népballadai erejét. A felolvasásokról Révay Mór visszaemlékezéseiből tudunk (Praznovszky 1997: 82), amelyekben elhangozhatott az a javaslat is, hogy Mikszáth a drámaiságot Arany balladáiból tanulja el.

Mikszáth Kálmánnak nemcsak fiatalkori műveire, hanem egész fiatalságára jellemző az utánzás, a játékosság. Barátaival álneveket választottak, így leveleztek a lapokban. Ellenfeleiknek gúnyos álneveket adtak, sőt Mikszáth „több levelet ír Árendorfer György, tört magyarsággal beszélő helyi körorvos nevében és stílusában” (Praznovszky 1997: 137). A pályakezdő író 1871-72-es elbeszéléseinek névadásában kimutatható Jókai iránti rajongása (Praznovszky 1997: 137). Kedvelt alkotói módszere az imitáció és az adaptáció. Önképzőkori diákként is legtöbbször imitáció volt a feladata, később több témát adaptált, pl. Murány ostroma, Szécsi Mária. A pályakezdés időszakában egy csattanós történetet, évődő glosszát többször is megírt, közülük többnek a forrása és a változatai is fölfejtethők (l. Rejtő István 1992-es tanulmánykötetét).

Lehet, hogy a bíróság előtt álló, megvádolt majd felmentett nők történetét a két szerző önállóan dolgozta fel, hiszen ilyesmi több vármegyében is megeshetett. Erre találunk példát Arany Jánosnak a Hatvani, Jókai Mórnak A magyar Faust és Mikszáthnak A magyar ördög c. műveiben (Rejtő 1992c: 138). A nyelvi adatok azonban azt bizonyítják, hogy a két szöveg között hypertextuális kapcsolat van, a novella a ballada cselekményvázát más műfajban adja elő. Ennek az egyszerű transzformációnak nem célja Arany János romantikus stílusát utánozni, ezért tarthatjuk a jelenséget pastiche-nak és nem imitációnak (Genette 1996: 86-88). Mikszáth Kálmán újrairó karaktere a megszülető modernitásba kapcsolja a Bede Anna-novellát: a szövegnek elsősorban nem valóságreferenciája, hanem szövegreferenciája van.

Az irodalomtudomány A jó palócok kötetet az 1990-es évekig döntően az élményanyag szempontjából elemezte, a nyelvészet Mikszáth prózaritmusát vizsgálta. A fordulatot a szerző születésének százéves évfordulójához köthető

újraolvasás hozta, amikor is a kötet regényszerű olvasatának lehetősége, a metaforikus ciklusok létrehozása (Szilágyi 2005), a narrátori hang minőségének megállapítása a modernségbe kapcsolta a novellákat. A Bede Anna tartozása novellát a metaforikusság szempontjából Kovács Gábor (2006) és Bengi László (2016) vizsgálta. Ez a tanulmány a szövegközi kapcsolat tipizálásával, a ráírás jelenségének azonosításával gazdagítja az előzményeket. Lehet, hogy a kortársak közül Bartók Lajos 1882-ben már gondolt erre?

„...Mikszáth az irodalomban ötvösmunkát végez. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy sakter-memorandumokat ír. Szó szerint értjük, hogy az ő tehetsége a genialis ötvösé, aki *aranyból* dolgozik finom apróságokat. Nem *aranyért*, hanem aranyból! És éppen ez az üdvös.

Jankónk furfangos ónja Kaalmányunkat a maga ós mivoltában tünteti föl. ...”

Felhasznált irodalom

Arany János: Ágnes asszony. (In: *Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények*. s. a. r. Szilágyi Márton. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 282-286.)

Balázs Géza 1994. Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Balázs Géza 2007. Szövegantropológia. Szövegek többirányú megközelítése. Berzsényi Dániel Főiskola, Szombathely, Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Kht., Budapest.

Bartók Lajos 1997. *Mikszáth Kaalmaan*. In: Praznovszky Mihály szerk. *Az utolsó boldog író. Magyar írók Mikszáth Kálmánról*. Mikszáth Kiadó. 10.

Bengi László 2016. A birtoklás viszonylagosságának elbeszélései. Mikszáth Kálmán: A jó palócok. In: Bengi László és Eisemann György szerk. *Narratíva és politika. Mikszáth újraolvasás*. Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest. 97-108.

Bowen, Claire 2012. Pastiche. In: *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Fourth Edition. Ed. Roland Greene-Stephen Cushman-Clare Cavanagh-Jahan Ramazani-Paul F. Rouzer. Princeton University Press.

[https://books.google.hu/books?](https://books.google.hu/books?hl=hu&id=uKiC6leFR2UC&dq=bowen+princeton+encyclopedia&q=pastiche#v=snippet.1005)

[hl=hu&id=uKiC6leFR2UC&dq=bowen+princeton+encyclopedia&q=pastiche#v=snippet.1005](https://books.google.hu/books?hl=hu&id=uKiC6leFR2UC&dq=bowen+princeton+encyclopedia&q=pastiche#v=snippet.1005). (utolsó letöltés 2019. szeptember 30.)

Eisemann György 1998. *Mikszáth Kálmán*. Korona Kiadó. Budapest.

Gellénné Körözi Eszter 2008. Imitáció: In: Szathmári István szerk. *Alakzatlexikon*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 297-303.

Genette, Gérard 1996. Transztextualitás. *Helikon*. 82-90.

Hajdu Péter 2005. *Csak egyet, de kétszer. A Mikszáth-próza kérdései*. Gondolat Kiadó- Pompeji. Budapest-Szeged.

Kovács Gábor 2006. *Az intonáció metaforái. Mikszáth Kálmán: „Bede Anna tartozása”*. In: Iskolakultúra. 3-14.

Mikszáth Kálmán: Bede Anna tartozása. (In Bisztray Gyula és Király István szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei 32. Elbeszélések VI. 1881-1882*. S. a. r. Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1968. 103-106.)

Praznovszky Mihály 1991. *Nógrádi Mikszáth-lexikon (egy kötetben, két részben)*. 1. rész: Személyek. 2. rész: Helyszínek. Mikszáth Kiadó. Salgótarján. 71.

Praznovszky Mihály 1997. Valóságos és fiktív nevek a pályakezdő Mikszáthnál. *Az öreg batár utasai. (Mikszáth tanulmányok)*. Mikszáth Kiadó. Horpács. 136-144.

Praznovszky Mihály 1999. *Mikszáth Kálmán*. Élet-kép sorozat. Elektra Kiadóház.

Rejtő István 1992a. Mikszáth és a rimaszombati gimnázium. *Mikszáthiáda*. Cikk, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest. 5-51.

Rejtő István 1992b. Mikszáth a selmecebányai főgimnázium diákja. *Mikszáthiáda*. Cikk, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest. 52-89.

Rejtő 1992c. Hatvani István csodás története. *Mikszáthiáda*. Cikk, tanulmányok. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának közleményei. Magyar Tudományos Akadémia könyvtára. Budapest, 1992. 133-139.

Szilágyi Zsófia 2005. „éreztetése kissé érzéki”. (A novellaciklus műfaja és A jó palócok erotikája). *A féllábú ólomkatona. Irodalmi mű-hibák*. Kalligram. Pozsony. 136-159.

T. Szabó Levente 2007. *Mikszáth, a kételkedő modern*. Történelmi és társadalmi reprezentációk Mikszáth Kálmán prózapoétikájában. L'Harmattan Kiadó. Párizs.

V. Raisz Rózsa 2005. *A közbevetés és a közbeékelés a Mikszáth-prózában*. Az alakzatok világa 11. Sorozatszerkesztő Szathmári István. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Jegyzetek:

1. In Bisztray Gyula és Király István szerk. *Mikszáth Kálmán összes művei 32. Elbeszélések VI. 1881-1882*. S. a. r. Bisztray Gyula. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1968. 103-106.

2. In *Arany János összes költeményei I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények.* s. a. r. Szilágyi Márton. Osiris Kiadó. Budapest. 2003. 282-286.

Első megjelenés: Tuba Márta: „Cégére egy tündér”. Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban. IKU-monográfiák 9. IKU Kft. Budapest. 2022. 138-144.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.